

VAZİFE YOKLAMA DEFTERİNE GÖRE SÜLEYMANİYE VAKFI ÇALIŞANLARI: ÜCRETLER, GÖREVLER, UNVANLAR*

THE EMPLOYEES OF THE SÜLEYMANİYE WAQF ACCORDING TO THE ATTENDANCE BOOK: STIPENDS, DUTIES, TITLES

Ayşenur KARADEMİR**

Öz

Bu çalışmanın konusu Kanuni Sultan Süleyman tarafından İstanbul'da tesis edilen Süleymaniye Vakfının çalışanlarının analiz edilmesidir. Çalışmanın birincil kaynağı Osmanlı Arşivinde Evkaf (EV) fonunda Evkaf-ı Haremeyn Defterleri (EV.HMH.d.) arasında 1178 numarayla kayıtlı Süleymaniye Vakfına ait 1702 tarihli bir vazife yoklama defteridir. Giriş paragrafında Süleymaniye Vakfı çalışanlarının yoklanması için hazırlandığı belirtilen defterin vakıf muhasebe defterine ek hazırlanan müfredat defterlerden olduğu anlaşılmaktadır. Çalışmanın vakıf literatürüne birinci katkısı vazife yoklama defterinin detaylarıyla tanıtılmasıdır. Vakıf çalışanlarının 53 gruba ayrılarak, isim, görev, unvan, ücret, ek ödemeler gibi detaylarla kayıtlı olduğu defterin ortaya koyduğu ilk sonuç çalışanların genel durumudur. Elde edilen bu bilgiler Süleymaniye Vakfının 1557'de kurulmasıyla hazırlanan tesis senedi yani vakfiye belgesiyle karşılaştırılmıştır. Çalışmada vakıf çalışanlarının sosyal kimlikleri, görev türleri ve bunlar için belirlenen ücretler, bu ücretlerin değişimi Süleymaniye Vakfı örneğinde ortaya konulmuştur. Böylece Osmanlı Devleti'nin iktisadi ve sosyal yaşamında en geniş istihdam kurumu olan vakıfların çalışanları yönüyle işleyişi ve idaresi değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Süleymaniye Vakfı, Osmanlı Selatin Vakıfları, Vakıf Çalışanları, Vakıf Yoklama Defteri, Vakıf Muhasebesi

JEL Sınıflandırması: B11, B15, N80, Z13

Abstract

This study aims to demonstrate the role of the waqfs as an employment institution in daily life in the example of the Süleymaniye waqf, founded by Sultan Süleyman I who was also known as the Magnificent Süleyman. This study's primary archival source is the attendance book of the Süleymaniye waqf, found in the Awqaf catalogue (EV.HMH.d/1178) in the Ottoman Archives. The introductory paragraph on the

* Bu çalışma 25-29 Temmuz 2022 tarihlerinde Paris'te düzenlenen XIX World Economic History Congress'te "An Evaluation of the Employees in the Ottoman Sultanate Foundations: The Example of the Süleymaniye Complex" başlığıyla sunulmuştur. Kongreye katılım TÜBİTAK/ 2224-A Yurt Dışı Bilimsel Etkinliklere Katılımı Destekleme Programı desteğiyle gerçekleştirilmiştir.

** Dr. Öğretim Üyesi, Gümüşhane Üniversitesi, Gümüşhanevi Kampüsü, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Tarihi ABD, Gümüşhane, E-Posta: ayşenurkarademir@gumushane.edu.tr, ayşenurkarademir@yahoo.com, ORCID ID: 0000-0001-8620-1695

first page reveals that it was prepared to check the waqf employees by order of the Sultan and named it as the book of employees on the cover. Therefore, it is called the same in this work. There are 53 groups in the book separating employees from their offices or work. The groups in the registers included the name of the employee, duty, title, and the daily stipend. Two processes were followed to evaluate waqf employees in this work; first, the attendance book was transcribed to collect the information, and then this data was compared to waqfiyya. This study reveals the social status of the Süleymaniye waqf employees, the description of their duties, their stipends, and the changes from two waqf sources.

Keywords: Süleymaniye Waqf, Ottoman Sultanic Waqfs, Waqf Employee, Waqf Attendance Book, Waqf Accounting

JEL Classification: B11, B15, N80, Z13

1. Giriş

Vakıf kurumu Osmanlı sosyal hayatındaki en önemli yapılanmadır. Diyanet, kültür, sağlık alanındaki sosyal hizmetler, su yollarının yapılması, yol ve kaldırımların düzenlenmesi gibi belediye ve bayındırlık işleri, çeşitli sosyal yardımların sağlanması hep vakıf eliyle sağlanmıştır. Özü İslam anlayışına dayanan kurum sadaka-i cariyeye yani kurucusu için sonsuza dek sürecek bir hayır kapısı görüldüğünden Osmanlı toplumunda her kesimden bireyler imkanları ölçüsünde vakıflar kurmuştur (Akgündüz, 1996). Ancak bunlar genellikle küçük bütçeli ve para vakfı türündeydi (Baer, 1983). Cami, hastane, imaret gibi sosyal hizmetleri sağlayacak büyük projeli vakıflar devletin kuruluşundan itibaren başta sultan olmak üzere devlet ricali tarafından üstlenilmiş, bir anlamda devletçe organize edilmiştir. Zira hayrat denilen hizmet binalarının inşasının ardından bunların devamının sağlanması için devletin yani sultanın izniyle hayır sahiplerine vakıfları için gelir kaynağı bağlanabiliyordu. Bu kaynaklar kimi zaman miri toprağın (sadece) gelirleri olabildiği gibi kimi zaman devlete ait bir vergi kalemiydi (Barkan, 1963).

Selatin ve vüzeraya vakıfları denilen bu tür vakıflar geniş Osmanlı coğrafyasında temel ihtiyaçların yerinde ve hızlıca giderilmesinin bir yöntemi aynı zamanda topluma geri dönüşüm sağlama yoluydu. Sunduğu temel sosyal hizmetlerin yanında vakıfların gelir kaynaklarından ev ve iş yerlerinin uygun şartlarda ve uzun sürelerle kiralanması mümkündü. Özellikle atölye türündeki iş yerlerinin demirbaşıyla kiralanması dönemin esnafına büyük kolaylık sağlıyordu (Genç, 2014)

Vakıflar aynı zamanda bünyesinde barındırdığı binlerce kişilik kadrosuyla dönemin en geniş istihdam alanıydı. Ömer L. Barkan'ın (1963) incelediği 1530-40 yılları tahrirlerine göre bu dönemde Anadolu vilayetinde çok sayıda imaret, cami, medrese, han gibi vakıf yapılarında görevli 7.176 kişi maaş alıyordu. Aynı çalışmaya göre sultan vakıflarına bağlı yedi imaret tesisi ve dört camide görevli 1.821 kişinin maaş ödemeleri yaklaşık 2,5 milyon akçe'di.

Osmanlı iktisadi ve sosyal hayatında bu derece etkin olan vakıfların önemli bir özelliği kurulduğu andan itibaren düzenli denetim ve kayıt altında tutulmasıdır. Bu anlayış vakıfların işleyiş ve idare tarzını gösteren çok sayıda ve çeşitli belgenin günümüze gelebilmesinin nedenidir. Tarihçiler ve iktisat tarihçileri için bunların başında vakfiye belgesi gelir. Vakfedilen hayratın ve bunlara gelir sağlayan yerlerin dökümünün – akarat – sıralandığı vakfiye belgesi aynı zamanda vakfın idaresi ve denetiminin, buradaki kadroların görev ve maaşının detaylı ifade edildiği yazılı kaynaklardır (Yüksel,

2012). Burada dikkate alınması gereken tesis senesinde kayıtlı bu bilgilerin vakfın kuruluşundaki durumunu yansıttığıdır. Oysa paranın satın alma gücü ve fiyatların değişmesi gibi iktisadi nedenler, yangın, deprem, salgın hastalık gibi dönemin afetleri vakıfların bünyesinin zamanla değişimine yol açmıştır (Barkan, 1971).

Osmanlı arşivlerinde vakfın kurulmasının ardından geçirdiği süreçleri takip etmede faydalanılabilecek çok sayıda ve türde belge kayıtlıdır. Vakıf kurumunun idare ve işleyişinin anlaşılmasına önemli katkı sağlayan tahrir defterleri, şer'iyeye sicilleri, ahkâm ve mühimme defterleri bunlar arasındadır. Ancak Ömer L. Barkan'ın vakıfların günlüğü olarak tanımladığı muhasebe defterleri bir vakfın geçirdiği süreçlerin izlenmesinde en etkili kaynaklardan biridir. Vakfın gelir-giderinin düzenli kaydedildiği bu defterlerin önemli bir özelliği dinamik yapısını göstermesidir. Bu defterlerin yanında nispeten az bilinen, özellikle büyük vakıflar için tutulan defterler vardır. Genel bir başlıkla vakıf müfredat defterleri denilebilecek bu belgelerin özelliği vakıf muhasebe defterlerine ek olarak tutulmasıdır. Muhâsebe-i an bâr ve kilâr, muhâsebe-i gallât gibi hesap defterleri, vakfın tahsil edemediği gelirlerini kayıtladığı bakâyâ-i mukâtaât defterleri, meremmat defterleri bunlar arasında sayılabilir (Orbay, 2005).

Bu çalışmada Osmanlı Arşivinde tespit edilen bir vazife yoklama defteri tanıtılacak ve değerlendirilecektir. Osmanlı Arşivinde Evkaf (EV) fonunda, Evkaf-ı Haremeyn Defterleri (EV. HMH.d.) arasında 1178 numarayla kayıtlı, bu ciltli defterin kapağı defatir-i vezâifan ifadesiyle açılmakta, içeriğindeki üç sultan vakfının isimleri sıralanmaktadır. Bu çalışmanın konusu Kanuni Sultan Süleyman Vakfının vazife defterinin değerlendirilmesidir. Hazırlanma amacı giriş paragrafında belirtildiği üzere Kanuni Sultan Süleyman'ın İstanbul'daki Vakfının çalışanlarının yoklanmasıdır. 1702 (h.1113) yılında ferman-ı âlişan mucebince hazırlandığı belirtilen defter bu çalışmanın birincil kaynağıdır.

Çalışmanın amacı Süleymaniye Vakfının çalışanları yönüyle kuruluşundan itibaren geçirdiği değişimlerin analizidir. Çalışma başlıca üç bölüme ayrılmıştır. İlk bölümde Vakfın kurumları ve araştırmanın kaynakları tanıtılmış, çalışmanın yöntemi açıklanmıştır. İkinci bölümde yoklama defterinde kayıtlı Vakfa bağlı her bir kurumun çalışanlarının unvan, görev ve ücretleri belirlenmiş, elde edilen bu bilgiler Vakfiye belgesi ve muhasebe defterleriyle karşılaştırılmıştır. Çalışmanın sonuç bölümünde Süleymaniye Vakfının kuruluşundan itibaren geçen 145 yıllık süreçte çalışanları merkezinde geçirdiği safhaların detaylı bir değerlendirilmesi yapılmıştır.

2. Araştırmanın Kaynakları ve Yöntem

Kanuni Sultan Süleyman tarafından İstanbul'da Mimar Sinan'a yaptırılan Süleymaniye Külliyesi Vakfiyesine göre merkezinde bir cami ve iki türbe, bunların etrafında bir darü'l hadis ile dört medrese, ayrıca bir tıp medresesi ile darüşşifa, imarethane, tabhane ve sıbyan mektebi binalarından oluşuyordu. Bunun yanında Şehzade Cihangir Camii ve Mektebi, Hâkim Çelebi Zaviyesi vakfın tesislerindedir (Kürkçüoğlu, 1962).

Bu çalışmada Süleymaniye Vakfı çalışanları ilk olarak vakfın yoklama defterinden belirlenmiş, bulgular Vakfiyesiyle karşılaştırılmıştır. Çalışmanın asıl kaynağı Osmanlı Arşivinde Evkaf fonu altındaki Evkaf-ı Haremeyn Defterleri (EV.HMH.d.) arasında 1178 numarayla kayıtlı ciltli (üç defterlik) vazife yoklama defteridir. Yazı türü siyakattir ancak ücretler Arapça sayılarla kaydedilmiştir. 89 varaktan oluşan ciltli yoklama defterinin kapağında Defatir-i vezaifan yazmakta, bu defterde yer alan üç sultan vakfının isimleri sıralanmaktadır.

Defterin 50-89. varakları Süleymaniye Vakfına aittir. Vakıf muhasebe defterlerinde adet olduğu üzere defterin başında vakfı ve defterin amacını anlatan kısa bir paragraf yazılıdır. Tam transkripsiyonu şöyledir; *Defter-i yoklama-i vazife-hârân-ı camii şerif ve medrese-i latif ve türbe-i münif ve darüşşifa-i ma'muran ve imaret-i atik ve mülhakat-ı saire-i merhum ve ma'firun leh Sultan Süleyman Han tabe serahu der nezaret-i hazret-i sadrı âli – okunamayan – vezir-i mükerrem Osman Paşa kaim-makam-ı asitane-i saadet ve Abdürrahman Efendi müffettiş-i evkaf-ı mezbur ve Abdullah Efendi halife-i muhasebe-i evvel ber muceb-i emrî âli ve rikâb-ı hümayun-u şevket-makrun tahrir şüde mucebi'l va'ki fi 6 Ramazan 1113 (Varak-Vr. 50B)*

Buradaki ifadelerden anlaşılan defterin Vakıf çalışanlarının yoklanması için hazırlandığıdır. Yoklama defterinin tamamlanmasından sonra arkasına eklenen özet yani icmal muhasebesinde *Vech-i meşruh üzere nezareti sadrı âliden olub rikâb-ı hümayun şevket-makrun tarafından sadır olan ferman-ı âlişan-ı mucebince.* (Vr.89B) denilmesi defterin dönemin sultanı emriyle hazırlandığını gösterir. Vazife defterindeki diğer bir vakfın, Fatih Sultan Mehmed Vakfının icmalinde yazan Vakıf çalışanlarının arasında ciddiyetsizliklerin görüldüğü, kimi zaman anlaşmazlıkların çıktığı, bu nedenle *sadır olunan ferman-ı âlişan mucebince* Vakıf çalışanlarının yoklanmasına karar verildiğidir. İstanbul Kadısı Dıhki Efendi'nin muharrir olduğu yoklamalar Vakıf mütevellisi ve kâtibinde bulunan müfredat defterlerinden yapılmıştır (Vr.19A).

Süleymaniye Vakfı yoklama defterinin hazırlanma üslubu tipik bir vakıf muhasebe defteri gibidir. Aynı şekilde ikiye bölünen varaklar çift yanlı olarak kullanılmış,¹ Vakıf çalışanları cemaat-i ifadesinden sonra görevlerine veya görev yerlerine göre kaydedilmiştir. İlk olarak medrese görevlileriyle açılan defterde toplam 53 çalışan grubu – cemaat – kayıtlıdır. Bunu Kanuni Süleyman'ın Cami-i şerifi, kendisinin ve Hürrem Sultan'ın türbe görevlileri izler. Ancak cami kadrosundakiler gibi çok sayıda çalışanın olduğu yerlerde alt başlıkların açıldığı söylenmelidir.

Vazife defterindeki kayıtlardan her bir çalışanın ismi, (belirtilmişse) unvanı, görevi-görev yeri, günlük ve aylık ücretini belirlenebilir. Bu özellik bunların Vakfiyedeki bilgilerle karşılaştırılmasını sağlar. Zira özellikle büyük vakıflarda bu tür detaylı bilgiler muhasebe defterlerinden her zaman belirlenmez. Mesela Ömer L. Barkan'ın (1971) yayınladığı Süleymaniye Vakfının 1585-86 tarihli bilançosunda çalışanlar çoğunlukla gruplar halinde kayıtlıdır.

Süleymaniye Vakfı yoklama defterinde her bir çalışan grubunun detaylıca kayıtlanmasın ardından bunların toplam sayısı, günlük ve aylık ücretleri yazılıdır. Tüm kayıtların tamamlanmasından sonra

1 Bu çalışmada kaynak gösterilirken her bir varığın solu A, sağı B olarak kabul edilmiştir.

açılan giderler – vuzia min zalik – başlığında günlük – fi yevm – 6.885 (akçe), aylık-fi şehri – 206.550 (akçe) ve yıllık – fi sene – 2.478.600 (akçe) ödendiği belirtilmiştir (Vr.89B). Ayrıca bu meblağın ne kadarının Vakfiyenin şartı gereği ödendiği – beher şart-ı vakıf – ne kadarının et bahası – lahm-ı baha – çalışanlara bir tür yemek yardımı olarak ödendiği ayrıntılı şekilde gösterilir. Defterin kapatılmasından sonra hemen altında defterin bir özeti, icmal muhasebesi eklidir.

Bu çalışmanın hazırlanmasında ilk olarak mezkûr vazife yoklama defteri transkribe edilmiş ardından Vakfın her bir tesisinde çalışanların bilgileri verilmiştir. İkinci aşama bu bilgilerin Vakfiyeyle karşılaştırılmasıdır.² Vakıflar Genel Müdürlüğünde kayıtlı bu Vakfiye Kemal Edib Kürkçüoğlu (1962) tarafından tam metin ve açıklamalarla yayınlanmıştır. Kürkçüoğlu bunun tasdikli bir nüsha olduğunu, tanzim tarihinin belirtilmediğini, incelemeleri sonucunda tarihinin 6 Mayıs 1557 (h.7 Receb 964) olduğuna karar kıldığını belirtir. Buna göre Vakfiyenin tescilinden, vazife defterinin hazırlandığı güne 145 yıldan biraz fazla bir zaman geçmiştir.

Bu çalışmada bu iki esas kaynak üzerinden karşılaştırma yapılacaktır. Ancak Vakfiyede çalışanlar konusunda verilen bilgilerin uygulamadaki somut durumunu teyit etmek için üçüncü bir kaynaktan daha faydalanılmıştır. Bu kaynak Ömer L. Barkan'ın (1971) tam transkripsiyonunu yayınladığı 1585-86 (h.993-994) senesi Süleymaniye Camii ve İmareti tesislerine ait muhasebe defteridir. Kendisinin görüşü Vakfiyenin tescilinden otuz yıl kadar sonra hazırlanan bu defterin Vakfın ilk halini yansıttığıdır. Bu kaynakların yanında Tevfik Güran'ın (2006) yayınladığı Ekonomik ve Mali Yönleriyle Vakıflar-Süleymaniye ve Şehzade Süleyman Paşa Vakıfları kitabının Süleymaniye Vakfının muhasebe defterleri bölümü ve Kayhan Orbay'ın (2011) The Magificent Süleymaniye Owed a Debt to the Butcher and the Grocer başlıklı makalesindeki muhasebe defterleri analizlerinden faydalanılmıştır.

3. Süleymaniye Vakfı Yoklama Defterine Göre Vakıf Çalışanları

Bu bölümde Süleymaniye Vakfı vazifelileri görevli oldukları tesisin başlığında ele alınacaktır. Ancak vazife defterindeki bu detaylara girmeden önce Osmanlı dönemindeki vakıf görevlisinin anlamı üzerinde durulmalıdır. Vakıf hizmetini yürüten bu kişiler için literatürde vazife erbabı, vazifeli gibi terimlerin yanında erbab-ı cihat, mürtezika-i evkaf gibi ifadelerde kullanılmaktadır. (Başoğlu, 2012). Bunlar bir görev karşılığında ya da bir görev yapmadan-zevâid-hor – vakfın gelir fazlasından kendisine maaş-vazife-, tahsisat bağlanan kişilerdir. Bir vakıftaki vazifelerin tanımı, vazife verilecek kişinin gerekli özellikleri, sorumlulukları, ücreti çoğunlukla vakfiyelerde belirtilir, belirtilmediğinde fıkıh kuralları ve örfe bakılırdı. Vazifenin süresi genellikle sınırlanmaz, kişi vefat edene kadar görevini sürdürebilirdi. Vazifeli, vefat ettiğinde kadrosu münhal olur yani boşalır ve başkasına devredilebilirdi. Bunun yanında işin bitmesi, acizyet, gaiplik gibi zaruri haller ya da vakfa ihanet nedeniyle vazifelinin el çektirilmesi mümkündü. Sultan ve vüzerâ vakıflarında vazife sahibi olanlara bunu gösteren bir berat belgesi verilir, yeni bir sultan tahta çıktığında belgeleri yenilenirdi (Kütükoğlu, 1992)

2 Kürkçüoğlu tarafından yayınlanan vakfiye metni çalışmada referans gösterilirken (Vak.,s.sayfa sayısı) şeklinde kısaltılmıştır.

Tablo 1: 1702 Yılı Vazife Yoklama Defterine Göre Süleymaniye Vakfı Çalışanları ve Maaşları (Akçe)

Vakıf Çalışanlarının Görev Yerleri	Kişi sayısı	Günlük Yevmiye Bedeli	Günlük Ek Ödeme	Toplam Günlük Ödenen	Toplam Aylık Ödenen	Toplam Yıllık Ödenen
Vakıf idarecileri	53	416	17	433	12.990	155.880
Medreseler	118	689	643,5	1332,5	39.975	479.700
Suhtegân medresesi ¹			120	120	3.600	43.200
Cami-i şerif ve Mekteb	302	1136	75	1211	36.330	435.960
Türebeler	269	596,5	8	604,5	18.135	217.620
İmaret – Tabhane	59	204	45	249	7.470	89.640
Dârüşşifa	42	197	28	225	6.750	81.000
Hastane İlaç ödemesi	–	–	300	300	9.000	108.000
Cihangir ve mülhak camiler	62	234	1,5	235,5	7.065	84.780
Hâkim Çelebi Zaviyesi	21	111,5	1,5	113	3.390	40.680
Zaviye yiyecek-giyecek	–	–	66,5	66,5	1.995	23.940
Diğer görevliler	92	349,5	12	361,5	10.845	130.140
Zevaid-horan	162	1624	0	1624	48.720	584.640
Toplam	1.180	5557,5	1318	6875,5	206.265	2.475.180

Not 1: Vakıf yoklama defterinde Suhtegân Medresesine ayrılan günlük 120 akçe yemek bedeli İmaret harcamaları altındadır.

Aşağıda Süleymaniye Vakfının görevlileri vazife yoklama defterinden analiz edilmiştir. Defterde bunlar an cemaat-i ile başlayan, görev ve görev yerlerine göre başlıklara ayrılmış 53 topluluktur. Bu çalışmada görev yerleri esas alınmış ayrıca tesisin Vakıf ve Osmanlı toplumu için rolü değerlendirilmiştir. Yoklama defterinden anlaşılan Vakıfta görevli olanlara iki tür ödemenin yapıldığıdır. Bunlardan ilki göreve bağlı vazife ödemesi diğeri icmal defterde lahm-ı baha denen et bahasıdır. On yedinci yüzyılda muhtemelen et fiyatlarındaki artış nedeniyle İmaret mutfağına et alımına son verildiğinden birçok Vakıf görevlisine et bahası altında günlük ek bir ödeme yapılmış, bunlar maaş hesaplarına yansıtılmıştır (Güran, 2006). Yoklama defterinde görülen maaşın yanında bazı Vakıf görevlilerine bir-iki akçe civarında ek ödeme yapıldığı, vazife ve et bahasının iki ayrı kalemden kayıtlıdır. Her cemaatin hesabı kapatılırken vazife ödemesi ve et bahası ödemeleri ayrı ayrı gösterilip sonucu toplanmıştır. Örneğin cemaat-i hüddam-ı taşhane-i evkaf-ı mezkureyn başlığında önce teker teker Tabhane görevlileri isim ve ödemeleriyle kayıtlıdır ardından sonuç kısmında

Yekûn Neferan 10 fi yevm 29 (+) 8= 37(akçe). fişehr (aylık) 1.110 (akçe)

denilerek grubun hesabı kapatılmıştır (Vr.79A). Buradaki neferan çalışan sayısını, fi yevm günlük ödenen yevmiye bedelini ifade eder. 8 akçe et bedeli ödemesidir. Defterin kayıtlarında ilk bakışta ikinci kalemdaki ödemenin et bedeli karşılığı yapıldığı anlaşılır. Ancak defterin sonundaki icmal muhasebe özetinde et ve arpa ödemeleri için yapılan açıklamalar ve Tevfik Güran'ın muhasebe defterlerinden tespitleri türünü ortaya koyar. Bu konuda defterdeki kayıtlarda dikkati çeken bir husus; mütevellinin ve duagû kadrosundakilerin hemen tamamının bu ek ödemeden faydalanmadığıdır.

Vakfın yoklama defterinde çalışan gruplarının kayıtlanmasından sonra vuzia min zalik başlığında defterdeki giderlerin genel toplamı verilmiştir. Buna göre Süleymaniye Vakfının 1702'de vakıf çalışanlarına ödediği günlük 6.885 akçedir. Ancak defterin transkripsiyonu sonucu bulunan toplam yevmiye 6.875,5 akçedir (Tablo 1). Aradaki 9,5 akçe farkın nedeni anlaşılamamıştır.

Vakfın icmal defterine göre günlük ödenen 6.885 akçenin 3.071 akçesi Vakfiyeden kaynaklı-şart-ı vakıf – ödemeleri ve 842 akçesi vazifelilere lahm-ı baha gibi yapılan ek ödemeler içindir. Defterin sonunda bu durum *lahm-ı baha-i medaris ve hüddaman-ı vakıfı yevm 842 (akçe)* şeklinde ifade edilir (Vr.89B). Gerçi bu 842 akçenin içeriği açık değildir. Tablo 1'de görüleceği üzere (300 akçe ilaç bedeli dışında) çalışanlara yapılan ek ödeme günlük 1.018 akçedir. İcmal muhasebesinde ayrıca 887,5 akçe yevmiyenin görevleri Vakfiye haricinde, ferman-ı âli ile verilenler olduğu, Dıhki Efendi'nin bunların hizmetini Vakıf için gerekli görüp fermanlarını muhdes mukarrer kıldığı ifade edilir. Vazife defterinde yevmiye kayıtlarına düşülen muhdes notunun sebebi bu olmalıdır. Vakfın toplam yevmiye ödemesinden kalan 2084,5 akçe duagû ve sair görevlilere ödenenlerdir (Vr.89B). Yoklama defterine göre Vakıf maaş ödemelerini 1.018'i vazifeli, 162'si zevâid-hor toplamda 1.180 kişiye yapmıştır (Tablo 1).

3.1. Vakfın İdarecileri

Süleymaniye Vakfını idari açıdan tanımak için ilk olarak Vakfın idarecilerinden ve Osmanlı vakıf yönetim anlayışından bahsedilmelidir. Osmanlı Devleti'nde İslam hukukuna göre düzenlenen vakıf kurumunun idarecisi mütevellidir. Ayrıca her vakfın mutlaka bir denetleyicisi – nazırı – vardır. Vakfın gelir-gider muhasebesinin ve mütevellinin kontrolü, gerekirse azli onun görevidir (Uzunçarşılı, 2014)

Süleymaniye Vakfiyesinde gelirlerin mütevellide toplanacağı, gelirlerin arttırılmasından, vakıf mallarından ve bakımından sorumlu olduğu, vazifelileri ve işlerini takip etmesi gerektiği, gerekirse vazifelerini sonlandırabileceği yazar (Vak., s.37) Yevmiyesi Vakfiyede ve 1702 tarihli yoklama defterinde günlük 100 akçedir. İsmi söylenmeden mütevellî-i vakf-ı şerif denerek kayıtlanan mütevellî yevmiyesi aynı zamanda Vakfın ödediği en yüksek maaştır. Vakıflarla ilgili yapılan çeşitli çalışmaların ortaya koyduğu mütevellî yevmiyesinin idare ettiği vakfın büyüklüğüne ve vakfın kurulduğu döneme göre değiştiğidir. Mesela Fatih Sultan Mehmed Vakfının 1489-91 yılları bilançolarına göre mütevellîye ödenen günlük 50 akçe (Barkan, 2000), Sultan III.Murad'ın kethüda kadını Canfeda Hatun Vakfının mütevellisine (1611-14 yılları bilançolarında) ödenen 15 akçe (Karademir, 2017) Turhan Valide Sultan Vakfı mütevellisine Vakfiyesine göre ödenen 120 akçedir (Arslantürk, 2012).

Süleymaniye Vakfiyesinde mütevellinin yanında yardımcı bir kâtib görevlendirilmesi, bu kişinin hesap tutma usulünü bilen biri olması istenir. Vakfiyeye göre yevmiyesi 10 akçedir (Vak., s.37). Mütevellî ve kâtibden meydana gelen Vakfın idari kadrosu yoklama defterinde diğer işlerde görevli kâtiblerin dahil edildiği cemaat-i zabitan-ı evkaf-ı mezkûr başlığında gösterilir. Burada ilk olarak mütevellî-i vakfı şerifin ardından bir rûznameçeciyle altı kişilik bir kâtib kadrosunun isim, unvan ve yevmiyeleri kayıtlıdır (Vr.51A). Bunlardan kâtib-i evvel olan Mustafa Efendi'nin 20 akçe yevmiyesinin yanında 2 akçe et bedeli aldığı ve kâtiblerin başı olduğu anlaşılır. Yani kâtibin yevmiyesi Vakfiyede belirlenenin iki katı artmıştır.

Tablo 2: Süleymaniye Vakfı Yoklama Defterinde Vakıf İdarecileri ve Maaşları(Akçe)

Kişi Sayısı	Görevi	Günlük Yevmiye Bedeli	Günlük Et bedeli	Aylık Toplam
1	Mütevelli	100	0	3.000
8	Kâtib, Rûznâmçeci	70	4	2.220
30	Cabi-Kâtib Topluluğu	159	2	4.830
14	Mutemed (Süvari ve Piyade)	87	11	2.940
53		416	17	12.990

Kaynak: BOA EV-EV.HMH.d.1178, Vr.51A-B, 80A, 81A-B, 82B

Yoklama defterinde zabitan cemaati altında ayrıca kâtib-i muhasebenin yevmiyesi 10 akçe, kâtib-i meremmat yani tamirat işlerini kayıtlayan iki kâtibin yevmiyesi 5'er akçe ve kâtib-i anbar denen bir kişinin yevmiyesi 4 akçedir. Süleymaniye Vakfının genelinde görevli olduğu anlaşılan bu kâtiblerin yanında kendi harcamaları olan kurumlarda ayrıca kâtib-i imaret, kâtib-i dârüşşifâ gibi görevlileri vardır. Osmanlı vakıf uygulamasında yapılan her işin kayıtlanması, muhasebe denetimi azami önemsenen konulardı (Güvemli ve Güvemli, 2016)

Süleymaniye Vakfının idari işlerine yardımcı olan diğer iki grup mutemed ve câbî-kâtib topluluğundakilerdir. Bunlar Tablo 2'de iki ayrı başlıkta ve idareciler arasına eklenmiştir. Mutemed mali işler ve para konularında görevli olan kişidir. Vakfiyede gerektiği sayıda yaya – piyade – ve atlı – süvari – mutemed görevlendirilmesi istenir (Vak., s.37). Câbîye günümüzde vakıf tahsildarı denilebilir. Bir vakıfta câbinin görevi vakıf gelirlerinin toplanması ve mütevelliyeye teslimidir. Yoklama defterinde kayıtlı 16 câbî, 13 kâtib ve bir sarraf-ı vakıf vardır (Vr.81A-B, 82B). Defterdeki kayıtlarda 4, 5, 6 akçe yevmiyeleri olan câbî ve kâtiblerin her birinin isminin yanına nerede görevli olduğu eklidir.

3.2. Medrese Görevlileri

Süleymaniye Külliyesinde Vakfiyede belirtildiği üzere bir darü'l hadis ile dört medrese ayrıca bir tıp medresesi vardı (Vak., s.31-33). Cami-i şerif ve türbelerin merkezde yer aldığı külliye planında batı yönünde sırasıyla tıp medresesi, evvel ve sani medreseleri ve bunların yanında bir sıbyan mektebi, doğu yönünde salis ve rabi medreseleri vardı. Bu iki medresenin alt katında dar avluya bakan ve tek sıralı on sekiz oda mülazımlar medresesi olarak bilinmektedir (Mülayim, 2010; Çetin, 1987). Medrese eğitimini tamamlayan ilim öğrencileri göreve atanmak için sıra beklerken ücret ödmeden bu odalarda kalıyorlardı (Vak., s.26). Darü'l hadis medresesi Külliye'nin güney doğu yönünde kalıyordu, aynı yönde içinde türbeleri ve hazireyi barındıran avluda bir darü'l kurra bulunuyordu (Mülayim, 2010). Külliye'de cami ve türbelerin etrafını medreselerin çevrelemesi bazı kaynaklarda İslam'ın, medrese eğitiminin ve ulemanın Osmanlı devlet politikasında artan önemi şeklinde yorumlanmıştır (Necipoglu-Kafadar, 1985).

Süleymaniye Medreselerinin eğitim alanı (tıb medresesi haricinde) nakli ilimlerdi. Bunların içinde payesi en üst olanı darü'l hadis kurumudur. Sadece tefsir ve hadis ilimleri okutulduğu Osmanlı darü'l hadislerinde eğitim alabilmenin koşulu medrese eğitiminin tamamlamaktır (Zorlu, 2008). Hukuk, eğitim ve dini ilimler konusunda öğrenci yetiştiren, ilmiye sınıfının geleceğini hazırlayan medreseler Süleymaniye Vakfında son derece önemsenmiş, müderrisleri dönemin en seçkin ilim insanlarından seçilmiştir (Yılmaz, 2005).

Süleymaniye Vakfıyesine göre her medrese için birer müderris ve muîd belirlenmiş, başarılı öğrencilerden on beşinin, tıp öğrencilerinden sekizinin, seçilerek yetiştirilmesi istenmiştir. Medresenin hücrelerinde kendilerine oda verilen öğrencilere ayrıca günlük 2'şer akçe tayin edilmiştir. Müderrisin yardımcısı olup, öğrencilere derslerini tekrar ettirecek muîde ödenecek 5 akçedir (Vak., s.32).

Tablo 3: Süleymaniye Vakfı Yoklama Defterinde Medrese Görevlileri ve Maaşları (Akçe)

Kişi Sayısı	Görevi	Günlük Yevmiye Bedeli	Günlük Taam bedeli	Aylık Toplam
20	Darü'l Hadis Medresesi	91	117	6.240
20	Medrese-i Evvel	101	117	6.540
20	Medrese-i Sani	101	117	6.540
21	Medrese-i Selase	103	117	6.600
21	Medrese-i Rabi	103	117	6.600
11	Medrese-i Tib	40	58,5	2.955
1	Medrese-i Süleyman Subaşı	50	0	1.500
1	Medrese-i Hafiziyye	30	0	900
1	Medrese-i Fatma Sultan	30	0	900
1	Medrese-i Hakaniyye	20	0	600
1	Medrese-i Şeyhulharem	20	0	600
-	Suhtegân Medresesi	-	120	3.600
118		689	763,5	43.575

Kaynak: BOA EV-EV.HMH.d.1178, Vr.50A-B, 79B

Süleymaniye Medreselerinde evvel, sani, selase ve rabi'deki müderrislere Vakfıyede günlük 60'şar akçe, darü'l hadis müderrisine 50 akçe ve tıp medresesi müderrisine 20 akçe tayin edilmiştir (Vak., s.32). Vakfıyede belirlenen yevmiyeler yoklama defterinde aynen geçerlidir. Ancak yapılan çalışmalar müderrislere farklı zamanlarda farklı ücretler ödendiğini düşündürür. Mesela Yasin Yılmaz (2005) darü'l hadis müderrisine 100, 160, 210 akçe gibi ücretler ödendiğini belirlemiştir. Ömer L. Barkan (1971) Süleymaniye Vakfının 1585-86 yılları muhasebe bilançosunda 93 akçe olması gereken dar'ül hadis maaş ödemelerinin 253 akçe kaydedilmesini anlayamadığını belirtir. Burada maaşlar tek bir kalemden olduğundan içerik açık değildir. Medrese personeline bazı zamlar yapıldığı ihtimalini değerlendiren Ömer L. Barkan Vakfıyede belirtilen 50 akçe yerine müderrise 210 akçe ödenmiş olabileceğine karar verir. Müderrislik kariyerinde zekâ, bilgi, tecrübe gibi şahsi özelliklerin dikkate alındığını düşündüğümüzde müderrislere farklı maaşlar ödenmesi anlaşılır bir durumdur. Medreselerde ayrıca vazifeli olanlar bevab, kennas, ferraş, siraci gibi temizlik ve bakım işlerinde sorumlu olanlardı, her birinin günlüğü 2'şer akçeydi.

Medrese kadrosundakilerin Vakfıye – yoklama defteri karşılaştırmasında dikkat çeken bir husus buradakilere artık Vakfıyede belirtildiği gibi (Vak., s.31) imarete pişen et ve yemekten verilmediğidir. Vakfın muhasebe bilançolarında bunun on altıncı yüzyılın sonu itibarıyla değiştiği, medreselere nakit yemek – taam – bedeli ödendiği görülür.

Süleymaniye vazife defterinde Vakfın ayrıca bazı medreselerin ödemelerini üstlendiği görülür (Vr.50B). Yoklama defterinde muhdes-i mukarrer notuyla kayıtlanan bu ödemeler on yedinci yüzyıldan itibaren vakfın giderleri arasında yer alır (Güran, 2006). Süleymaniye yoklama defterine göre en fazla ödemenin yapıldığı kurum medreselerdir (Tablo 1 ve Tablo 3).

3.3. Cami-i Şerif ve Mekteb Görevlileri

Cami-i şerif Süleymaniye Külliyesinin merkezindeki yapıdır. Bir ibadet yeri olmanın yanında sosyal bir mekân olması hedeflendiği anlaşılan Cami-i şerifin ve buna dahil Sıbyan Mektebinin kadrolarında Süleymaniye Vakfı yoklama defterine göre 1702'de 302 kişi görevliydi. Ortak görevler altında bir araya getirilen cami görevlileri vakıf yoklama defterinde 16 farklı gruptadır. Bu çalışmada takip kolaylığı sağlanması için bu gruplar üç başlıkta incelenecektir.

Bunlardan ilki vakıf yoklama defterinde cemaat-i müteferrika-i mezkureyn denilenlerdir (Vr.50A, 51B). Defterde bu grupta olanlar sayıca az ancak iyi bir eğitimi ve yevmiyesi olanlardır. Bunların başında temel cami kadrosunda görevlendirilen hatib, vaiz ve imam(lar) gelir. İslam inancına göre hutbe Cuma günleri namazdan önce ve bayramlarda namazdan sonra hatib tarafından yapılan, dua ve öğüt kısımları olan konuşmadır (Zengin, 2008). Süleymaniye Vakfesinde kıraat ilminde mahir, hafız birinin 30 akçe yevmiyeye hatib olması ve şeyh olan bir vaizin belli zamanlarda Müslümanlara nasihat etmesi istenmiş, yevmiyesi 15 akçe belirlenmiştir. Ayrıca fıkıh bilen iki kişi 10'ar akçe yevmiyeye imam olacaktır (Vak., s.33).

Toplumla birebir temasta olacak bu üç temel kadronun durumuna Vakıf yoklama defterinde bakıldığında hepsinin maaşının Vakfiyede belirlenenin birkaç katı arttırıldığı, ayrıca bunlara ödenen et bedelinin günlük 1,5 akçe olduğu görülür. Bunların içinde vaizlik yapan Şeyh Salih Efendi'nin yevmiyesi 15 akçeden, 40 akçeye, Hatib Mehmed Efendi'ninki 30 akçeden, 45 akçeye çıkarılmıştır. Aynı şekilde burada görevli iki imamın yevmiyesi 20 akçe yapılmış ayrıca cami kadrosuna 15 akçe yevmiyeye üçüncü bir imam – imam-ı selase – atanmıştır. Kayıtlarda bu dört kadrodaki görevlilerin isimlerinden sonra efendi unvanı eklidir (Vr.50-A).

Vakıf yoklama defterinde ayrıca cami kadrosuna sonradan dahil edilen, burada halka açık dersler veren iki kadro daha vardır. Bunlar Dersiâm Abdülvahhab Efendi (yevmi 30 akçe) ve Mesnevihân Ahmed Efendi'dir (yevmi 20 akçe). Osmanlı döneminde daha ziyade on yedinci yüzyılda halka açık, umumi dersler veren müderrislere dersiâm denildiği bilinmektedir Fatih, Süleymaniye, Beyazıt camileri gibi büyük camilerdeki bu dersler genellikle sabah ve öğlen namazı arasında yapılırdı (İpşirli, 1994). Çeşitli faaliyetlerle bir araya gelen halk sosyalleşirdi.

Tablo 4: Süleymaniye Vakfı Yoklama Defterinde Camii Şerif-Mektev Görevlileri ve Maaşları (Akçe)

Kişi Sayısı	Görevi	Günlük Yevmiye Bedeli	Günlük Et bedeli	Aylık Toplam
5	Vaiz-Hatib-İmamlar	140	6	4.380
25	Müezzın ve 1 Saatçi	134	25	4.770
2	Dersiâm-Mesnevihân	50	0	1.500
5	Mevlidi-Mevlid-i Ecza,Duacılar	45	1	1.380
2	Hafız-ı Kütüb-Kâtib-i Kütüb	17	2	570
231	Duagû topluluğundakiler	589	17	18.180
2	Buhuri, Maniü'n Nukuş	13	2	450
24	Hademeler-Kayyım ve Siraci	121	19	4.200
6	Sıbyan mektebi görevlileri	27	3	900
302		1.136	75	36.330

Kaynak: BOA EV-EV.HMH.d.1178, Vr.50A, 51A-B, 52A-B, 53A-B, 54A-B,55A-B,56A-B,57A-B,58A-B,59A-B,60A-B,61A-B,62B,73B

Gerçekten Vakfiyede görülen caminin her vakti için bir program belirlendiği ve faaliyetlerin duagû denilen kişilerle sürdürüldüğüdür (Vak., s.34-36). Mesela eczahan (yevmi 2'şer akçe) denilen, görevi Kurandan cüz okumak olan 120 kişi 30'ar kişilik gruplarla günün dört vaktinde camide bir araya gelecek, her meclisin açılışı müteferrik-i ecza denen birer kişinin duasıyla olacaktır. Ayrıca sabah namazından sonra cami kürsüsünde üç kişi belirlenmiş sureleri okuyacak (yevmi 5'er akçe) aynı anda 20 kişilik müsebbih (yevmi 2'şer akçe) tespih çekecek, 6 kişi musalli (yevmi 7'şer akçe) olup namaz kılacaktır. Bunun yanında öğlen namazından sonra 10 salavathânın (yevmi 2'şer akçe) bir arada salavat çekmesi, 41 Enamhânın bu sureyi okuması (eski,âtik enamhânın 5'er, yeni, cedîd, 3'er akçe), hafız-ı mesahif (yevmi 4'er akçe) olanların burada bekçilik ederken Kuran okuması istenmiştir.

Süleymaniye Vakfiyesinden anlaşılan Cami-i şerifte özellikle Cuma ve bayram günlerinde kadronun tamamının bir araya getirildiği, ruhani bir tören atmosferi sunulduğudur. Vakfiyede detaylıca anlatılan bu törenler bir padişah camisinin her Cuma günü ve mübarek sayılan günlerde kamuya ne tür bir profil sunmak istediğinin resmidir.

Süleymaniye Vakfı yoklama defterine göre Cami-i şerifte duagû topluluklarında görevli 231 kişi vardı. Bir kısmı yukarıda sayılan bu kişilerin yevmiyeleri genellikle 2-3 akçe arasındaydı. Bu ücretlerin çoğunlukla Vakfiyedekiyle aynı kaldığı söylenebilir. Yoklama defterinden ayrıca duagû olanlara genellikle yemek bedeli ödenmediği anlaşılmaktadır. Bu durum Vakfiyede tayin edilenler içinde geçerlidir. Yoklama defterinde duagûlar için dikkat çeken diğer bir husus unvanı belirtilenlerin çoğunlukla seyyid olmasıdır. Bilindiği üzere seyyid Hz. Peygamber'in soyundan geldiği kabul edilen kişilere verilen bir unvandır. Bunun yanı sıra duagûlar arasında çelebi, el hac, halife, derviş, şeyhzade, şeyh/Halveti, efendi, mevali gibi unvanları olanlar bulunmaktaydı.

Vakıf belgelerinden anlaşılan bu geniş duacılar kadrosunun görevlerini yerine getirirken noktacı denilen kişilerce izlendiğidir. Vakfiyede iki kişi belirlenen noktacılar için yoklama defterinde nokta-i camii şerif isminde bir topluluk oluşturulmuştur. Yevmiyeleri 2, 3, 4 akçe arasındadır (Vr.61A, 62B). Yoklama defterinde noktacı olan 6 kişiden üçü seyyid biri efendi unvanlıdır.

Cami-i şerif vazifelileri içinde son olarak buradaki temizlik-bakım, aydınlatma gibi işlerden sorumlu birer kayyım ve siraci topluluğu vardır. Yevmiyeleri çoğunlukla 5'er akçe olan bu gruptakilere ayrıca birer akçe et bedeli ödenmiş, ancak kadrosu muhdes olanlara sadece yevmiyesi ödenmiştir.

Süleymaniye Vakfı yoklama defterine görülen Cami-i şerif görevlilerinin tamamına yılda 435.960 akçe ödendiğidir (Tablo 1). Buna göre Vakıf, medreselerden sonra en çok ödemeyi Cami-i şerif ve Mekteb görevlilerine ödüyordu.

3.4. Türbelerdeki Görevliler

Süleymaniye Külliyesinin merkezindeki cami civarında Sultan Süleyman ve Hürrem Sultan'ın türbeleri yer alır. Türbelerde vazife verilenler türbenin bakım ve idaresinden sorumlu olanlar ve duacılar olmak üzere iki gruptur. Kanunî'nin Türbesinde iki, Hürrem Sultan Türbesinde bir türbedar buranın idaresini sağlıyordu. Ayrıca buhuri, saka, bağban – bahçıvan – gibi hizmetliler Türbelerin

ihtiyaçlarını görmüştür. Sarıkçılık yapan birer destarinin (Bozkurt, 2009) Türbelerin kadrosuna sonradan eklendiği kayıttaki muhdes-i mukarrer ifadesinden anlaşılır (Vr.62A, 67A).

Tablo 5: Süleymaniye Vakfı Yoklama Defterinde Türbe Görevlileri ve Maaşları (Akçe)

Kişi Sayısı	Görevi	Günlük Yevmiye Bedeli	Günlük Et bedeli	Aylık Toplam
2	Padişah türbesi : Türbedar	10	2	360
5	Hizmetli	20	4	720
90	Eczahân ve duagû	186	0	5.580
41	Mustahfız (hafız,bekçi)	123	0	3.690
1	Hürrem Sultan türbe: Türbedar	5	1	180
3	Hizmetli	12	1	390
92	Eczahân ve duagû	188	0	5.640
35	Mustahfız (hafız,bekçi)	52,5	0	1.575
269		596,5	8	18.135

Kaynak: BOA EV-EV.HMH.d.1178, Vr.62A, 63A-B, 64A-B,65A-B,66A-B,67A-B,68A-B,69A-B,70A-B,71A-B

Türbelerdeki vazifelilerin Vakfiyedeki görev tanımlarından türbe kapılarının yirmi dört saat kilitlenmediği, çok sayıda duacının farklı zamanlarda burada görev aldığı anlaşılır. Bunlar eczahânlar ve mustahfızlar olmak üzere iki ayrı gruptur. Mesela Kanuni'nin Türbesinde 90, Hürrem Sultan'ın Türbesinde 92 kişi üç farklı cemaat halinde bir arada birer hatim tamamlıyordu. Bunların yevmiyesi günlük 2'şer akçe, ser-mahfil ve muarifin 3'er akçeydi.

Benzer şekilde Vakfiyede hafız, bekçi denilerek görevi tanımlanmış, vakıf yoklama defterinde mustahfız denilen vazifelilerin görevi esasen Türbelerin bekçiliği idi. Vakfiyede her birinin hafız olması, bekçilik yaparken Kuran okuması istenir (Vak.s.45-47). Süleymaniye Vakfında bu iki Türbe en çok vazifelinin görevlendirildiği ikinci, en çok ödemenin yapıldığı üçüncü kurumdur.

3.5. İmaret ve Tabhane görevlileri

Süleymaniye Külliyesinde caminin kuzeyinde bir İmaret ve bitişiğinde misafirlerin kalması için bir Tabhane ve bu binaların alt katlarında bir Kervansaray bulunmaktaydı (Mülayim, 2010). Süleymaniye Vakfiyesinde kurumun amacı şu şekilde ifade edilir *...ve şöyle şart edip buyurdular ki: İş bu imâret-i âmirede bişüp ihzar olunan at'ime-i fahire külliyen hazır olan fukaraya tevzi olunup amma ehl-i ilm ve sadat fukarası takdim oluna. Ve dahi şart edip buyurdular ki: yabandan kimesneye bakraç ile aş ve itmek virilmeye; illa meğerki virilen kimesne fakir olup asla cihet-i meaşı olmayup ehl-i ilm olup ve yahud sadattan (seyyidlerden) olup ve yahud âma ve zemîn ve mariz ve fakir olup kemal-i ihtiyacı var idüğü malum ola.* (Vak., s.31). Buna göre başta ilim erbabı ve medrese öğrencileri olmak üzere fakir ve yetim çocuklara, hasta, muhtaç ve kötürümlere, misafirlere belirlenen ölçülerde ve günde iki öğün et ve yemek servisi verilecektir.

Vakfiyede tarif edildiği üzere İmaret mutfağı ve Tabhane çalışanlarının sorumlusu İmaret şeyhidir. Mutfak için alış-veriş yapılması, yemeklerin hazırlanması dağıtımının Vakfiyeye uygun yapılması, tabhanede kalan misafirlerin ağırlanması gibi işleri izlemekle görevli şeyhin yevmiyesi 20 akçeydi (Vak., s.38). Yoklama defterinde imaret şeyhi Ramazan Efendi dışındakilerin hepsi sadece isimleriyle kayıtlıdır (Vr.75A, 76A-B, 77B).

İmaretin işleyişinde ilk aşama olarak mutfağa gerekli malların bir vekil-harç (yevmi 5 akçe) tarafından satın alınması, onunla pazara giden kiler kâtibinin bunları defterine kaydetmesi, alınanların imâret kilerine teslimidir. Kılâri (yevmi 5 akçe), vekil-harçın getirdiği malları kontrol edecek, aldıklarını kâtibe kaydettirecektir. Bunun yanında imarete et ve un taşıyanların – hammal-ı gûşt ve hammal-ı dâkik – işleri tanımlanmış, fiziksel olarak bu işe uygun olmaları istenmiştir.

Tablo 6: Süleymaniye Vakfı Yoklama Defterinde İmaret Görevlileri ve Maaşları (Akçe)

Kişi Sayısı	Görevi	Günlük Yevmiye Bedeli	Günlük Et bedeli	Aylık Toplam
1	Şeyh-i İmaret	20	1	630
4	Vekilharç, Kâtibler, Kılari	17	3	600
14	Tabbah – Habbaz	58	12	2.100
10	Nakkad-Nakib,Gendüm kûb	27	10	1.110
7	Kâse-şuy ve keş	10	6	480
8	Anbar ve mutfak görevlisi	28	1	870
2	Hammal (et ve un için)	4	2	180
3	Hademeler(kayyim, bevvab)	11	2	390
10	Tâbhane Vazifelisi	29	8	1.110
59		204	45	7.470

Kaynak: BOA EV-EV.HMH.d.1178, Vr.75A, 76A-B, 77B

İmaretin işleyişinde ikinci aşama yemeklerin hazırlanması ve servisidir. Buna göre her gün iki nakkad pirinci, üç nakkad buğdayı ayıklayacak (yevmi 2'şer akçe), bir gendüm kûb, buğdayı ezip un haline getirecek, biri başkan yedi aşpüz/tabbah yemeği (yevmi 5'er akçe) ve yedi habbaz (yevmi 4'er akçe) ekmeği pişirecektir. Pişen et ve ekmeğin ayrı görevlilerce dağıtılması, nakib-i gûşt ve nakib-i nân, (yevmi 3'er akçe), kâse-keşin (yevmi 1'er akçe) yemek servisini yaptıktan sonra kullanılmış kapları toplayıp temizlenmek üzere kâse-şuya (yevmi 3 akçe) teslimi ve tüm bu işlerin detayları Vakfiyede belirtilmiştir (Vak., s.38-40).

İmaretin işleyişinde son aşama buranın bakım ve düzenidir. Bunlar Vakfiyede Tabhane görevlileriyle birlikte kayıtlıdır. Vakfın yoklama defterinde cemaat-i hüddam-ı taşhane-i evkaf-ı mezkureyn başlığında kayıtlı on kişi misafirlerin ve tedavilerinden sonra nekahet dönemini geçiren hastaların kaldığı Tabhanede görevlidir. Bunların içinden biri Kervansarayın ve diğeri Kervansaray ahırının kapıcısıdır – bevvab – (yevmi 2'şer akçe) (Vr.79-A). Ahırda görevli bevvab aynı zamanda misafirlerin hayvanlarının gözetiminden sorumludur (Vak., s.40). Ayrıca Tabhanede iki kayyim, iki siraci ve üç ferraş buranın temizlik, bakım ve düzeninden sorumludur (yevmi 3'er akçe). İmaret ve Tabhanedeki görevlilerin Vakfiyeye göre 52 olan vazifeli sayısı muhdes-i mukarrer denilenlerle birlikte 59 olmuş, mühürdar-ı kilar, mühürdar-ı anbar, kâtib-i matbah gibi yeni görevliler bu kadroya eklenmiştir.

3.6. Dârüşşifâ Görevlileri

Süleymaniye yerleşkesinin önemli yapılarından biri Tıb medresesinin köşesindeki Dârüşşifâ – hastane binasıdır. Birbiriyle sürekli ilişki halinde olan bu iki kurumda tıb öğrencileri teorik derslerini Medresede yaparken uygulamalı derslerini Hastanede görüyorlardı (Zorlu, 2002.) Süleymaniye

Tıp Medresesinin kurulmasında hakkında Cevdet Tarihi'nde bu dönemde askeri ihtiyaçların öne çıktığı vurgulanır (Zorlu, 2002). Vakfiyede bu iki yapının bölümleri hakkında bilgi verilmez. Ancak sonradan yazılmış bazı eser ve raporlar bunlar hakkında fikir vericidir. Mesela 1914'teki bir rapora göre Tıp Medresesi buraya sonradan eklenmiş iki barakayla birlikte on iki esas odadan, toplamda on dört odadan oluşuyordu. (Zorlu, 2002). Hastane binasına hakkındaki çalışmaların ortaya koyduğuysa 40-50 yatak kapasitesi olduğu, 32 odayla iki avludan meydana geldiğidir (Zorlu, 2002). Ayrıca Süleymaniye Vakfı vazife defterinden anlaşılan buraya sonradan bir mescidin ilave edildiğidir (Vr.78A).

Vakıf yoklama defterinde cemaat-i hüddam-ı dârüşşifâ-i ma'mure başlığında gösterilen hastane görevlileri 42 kişidir. (Vr.77-A, 78A-B). Bunların içinde sağlık personeli hastalıkların tedavisiyle görevli üç hekim, iki göz hekimi – kehhâl – ve iki cerrahdır. Vakfiyede hekimlerin tıp ilmini bilmesi, hastalıkları teşhis edebilmesi, vücut bilimine – ilm-i ebdana – hâkim olması, ilaç ve bitki köklerini tanıması istenir. Bu kişiler Dârüşşifâda bir araya gelerek hastalara tetkikte bulunmalı, içlerinden biri reisleri olmalıdır (Vak.40-41). Vakfiyede ser-etibbanın yevmiyesi 30 akçeyle yoklama defterinde bunun arttırıldığı ve 40 akçe yapıldığı görülür (Vr.77-A). Diğer iki hekimin yevmiyeleri ikinci hekim – tabib-i sani – için günlük 15 akçe ve üçüncü hekim – tabib-i salis – için 10 akçedir. Bunun yanında kehhâl ve cerrahlardan evvel denenin vazifesi 6 akçe, ikinci – sani – olanınki 3 akçedir.

Ayrıca ilaçları hazırlamak ve saklamakla sorumlu dört vazifeli yine sağlık personeli saymalıdır. Buna göre bitki köklerini tanyan bir aşşab (yevmi 4 akçe) ilaç hazırlamak için gerekli malzemeyi ser-etibba gözetiminde satın alacak ve muhafazası için kilere teslim edecek, edviye-kûb (yevmi 3 akçe) denen vazifeli bunlardan gerekli ilaçları hazırlayacak ve bir kilari (yevmi 4 akçe) eczanede – daruhane – her ne varsa bilecektir. Vakıf yoklama defterinde belirlenen bu üç görevlinin yanında şakird-i kilari (yevmi 3 akçe) denen bir vazifeli daha eklenmiştir (Vr.78-A).

Tablo 7: Süleymaniye Vakfı Yoklama Defterinde Dârüşşifâ Görevlileri ve Maaşları (Akçe)

Kişi Sayısı	Görevi	Günlük Yevmiye Bedeli	Günlük Et bedeli	Aylık Toplam
1	Ser-etibba(Başhekim)	40	1	1.230
2	Tabib (Sani ve Selase)	25	2	810
4	Cerrah – Kehhal (evvel ve sani)	18	4	660
4	Aşşab-Edviyeküb-Kilari	14	3	510
2	Vekilharç-Kâtib	9	2	330
9	Abrizi-Cameşuyi-Dellak-Külhani	20	6	780
7	Hastane mutfak gör.	31	6	1.110
8	Hademe (kayım-siraci-ferraş)	24	4	840
3	Merremmati	9	0	270
2	Cami görevlisi (imam, müezzin)	7	0	210
42		197	28	6.750

Kaynak: BOA EV-EV.HMH.d.1178, Vr.77-A, 78A-B

Süleymaniye Dârüşşifâsında görevli ikinci bir grubun görevi daha ziyade hastalara yardımcı olmaktır. Vakfiyede dört kayımın (yevmi 3 akçe) hastaların ihtiyaçlarını gidermesi, bir kişinin

kâse-keş (yevmi 3 akçe) olması, tabbâh-ı at'ime denen iki vazifelinin (yevmi 3 akçe) hastaların perhizine uygun yemek pişirmesi, iki câme-şüyün (yevmi 3 akçe) hastaların çamaşırlarını yıkaması, bir dellâğın (yevmi 3 akçe) hastaları tıraş etmesi, dört âb-rîzînin (yevmi 3 akçe) ibrikleri hastalar için suyla doldurması belirtilmiştir (Vak., s.42). Yoklama defterinden anlaşılan vakfın Dârüşşifâda kayyım, kâse-keş ve abrizi sayısını arttırdığıdır (Vr.78-B). Tedavi süresi tamamlanan hastalar nekahet evresinde bir müddet Tabhanedeki hücrelerde istirahat ediyorlardı (Vak., s.25). Tedavisi başarılı olamayan bazı hastaların vefat ettiği, bazısının fakir ve kimsesiz olduğu, beytülmale kalan eşyaların satılıp Dârüşşifâ gelirlerine eklenmesinden anlaşılır. 1585-86 yılları bilançosunda vakfın bu türden geliri 16.987 akçedir (Barkan, 1971).

Dârüşşifâda görev alan diğer bir vazifeli grubu vekil-harç, kâtib, kayyım, siraci, ferraş gibi buranın idaresi, düzeni ve temizliğinden sorumlu hademelerdir. Ayrıca Vakıf yoklama defterindeki vazifeliler arasında bir imam ve müezzin için muhdes kadro olması burada hastaların ihtiyacına binaen küçük bir mescit eklendiğini düşündürür. (Vr.78-A). Vakfiyede ayrıca Dârüşşifâya gerekli ilaçların alınması için günlük 300 akçe ödenmesi, bu paranın reis tarafından Dârüşşifâ hazinesinde tutulması istenir.

3.7. Cihangir Camii ve Mülhak Camilerin Görevlileri

Mimar Sinan tarafından 1559-60 yıllarında Fındıklı tarafında yapılan cami ismini Kanuni Sultan Süleyman'ın genç yaşta vefat eden oğlu Cihangir'den alır. (Altun, 1993) Süleymaniye Vakfiyesine göre on altı kişilik bir kadrosu olan Cami ve civarındaki Mekteb, Vakfın başlangıcından itibaren buraya bağlıdır (Vak., s.49). Yoklama defterine göre kadrosu genişletilmiş, yirmi kişiye çıkarılmıştır. Birer hatib, imam ve müezzinin olduğu cami kadrosunda ayrıca yedi duagû, temizlik-bakımdan sorumlu üç hademe ve mektepte görev yapan birer muallim, halife ve ferraş vardır. Üç yeni duagûnun yanı sıra bir buhuri yoklama defterinde kayıtlanan, kadroya sonradan eklenen kişilerdir (Vr.72A).

Tablo 8: Süleymaniye Vakfı Yoklama Defterinde Cihangir ve Mülhak Camilerin Görevlileri-Maaşları (Akçe)

Kişi Sayısı	Görevi	Günlük Yevmiye Bedeli	Günlük Et bedeli	Aylık Toplam
20	Cihangir Camii	82	1,5	2.505
13	Kara Bali Camii	46	0	1.380
2	Kefevi Camii	10	0	300
6	Kirmasti Camii	24	0	720
14	Abdi Subaşı Camii	37	0	1.110
5	Hacı İsa Camii	20	0	600
2	es Seyyid Ali Çelebi Mescidi	15	0	450
62		234	1,5	7.065

Kaynak: BOA EV-EV.HMH.d.1178, Vr.72A-B, 73A, 74A-B,75B

Süleymaniye Vakfı yoklama defterindeki yevmiyeler Vakfiyeye karşılaştırıldığında ücretlerin bazı kadrolar için arttırıldığı mesela hatib ve imamın 7 akçe olan yevmiyesinin 10 ve 11 akçeye, mekteb halifesinin 2 akçe yevmiyesinin 5 akçeye çıkarıldığı görülmüştür. Burada görev yapan ve yemek bedeli ödenen tek kişi Caminin hatibidir ve günlük yevmiyesi bununla birlikte 11,5 akçedir (Vr.72B). Vakfiyede kayıtlı diğer vazifelilerin yevmiyesi değişmemiştir. Ancak burada görevli bazı kimselerin

aynı anda birkaç görevi üstlendiği, birkaç işin vazifesini aldığı anlaşılır. Mesela Caminin imamı (yevmi 11 akçe), halife-i mektebi (yevmi 5 akçe), Yasin-hânı (yevmi 3 akçe) ve Amme-hânı (yevmi 3 akçe) Hafız Mustafa isimli bir kişidir ve günlük yevmiyesi esasen 22 akçedir (Vr.72A-B). Tevfik Güran'ın (2006) görüşü bu tür görev birleştirmelerinin bir sebebi on yedinci yüzyılda paranın değer kaybından kaynaklanan farkın kapatılmasıdır.

Süleymaniye Vakfında görev verilen diğer bir grup Vakıf bünyesine sonradan dahil edilen – mülhak – camilerin görevlileridir. Bu uygulama aynı zamanda Osmanlı vakıf eserlerinin varlığını uzun süre devam ettirmesinde önemli etkenlerden biridir. Buna göre Süleymaniye Vakfına Tablo 8'de isimleri sıralanmış altı caminin katıldığı vazife yoklama defterinde görülür (Vr.73A, 74A-B, 75B). Ancak bu sayı zamanla artmış olmalıdır. Zira Vakfın 1585-86 yılları muhasebe bilançosunda sadece Kara Bali Camii ve 4 vazifelisi ilhak camiiydi (Barkan, 1971).

3.8. Hâkim Çelebi Zaviyesi Görevlileri

Süleymaniye Vakfiyesine göre Kanuni Sultan Süleyman Fil damı olarak bilinen yerde (Koska, Beyazıt civarı) Hâkim/Hekim Çelebi namıyla ünlenen İzmitli Şeyh Mehmed Efendi için bir zaviye yaptırmış ve burası İstanbul'un önde gelen Nakşibendi merkezlerinden biri olmuştur. Yoklama defterinde burada görevlendirilecek birer şeyh, imam, müezzin ve hademedden oluşan 4 kişilik kadrosuna günlük 40 akçe ödendiği kayıtlıdır (Vak., s.50-51).

Tablo 9: Süleymaniye Vakfı Yoklama Defterinde Hakim Çelebi Zaviyesi Görevlileri ve Maaşları (Akçe)

Kişi Sayısı	Görevi	Günlük Yevmiye Bedeli	Günlük Et bedeli	Aylık Toplam
8	Şeyh-Hatib-İmam-Müezzin	80,5	1,5	2.460
6	Noktacı-Ser-mahfil-Cüzhân	14	0	420
7	Hademe	17	0	510
21		111,5	1,5	3.390

Kaynak: BOA EV-EV.HMH.d.1178, Vr.72A, 73B

Vakıf yoklama defterinde görülen bu dönemde şeyh dışındaki üç kadronun maaşının iki katı kadar arttırıldığı (imamın yevmi 5 akçeden, 10 akçeye, iki müezzinin yevmi 3 akçeden 5 akçeye ve kayyım-siracının yevmi 2 akçeden 4 akçeye-Vr.72A,73A-B) ve detayları Tablo 9'da gösterilen ilave kadrolarla çalışan sayısının 21'e yükseldiğidir (Vr.72A, 73B). Zaviyeye bir hatib atanması ve ferraşlardan birinin ferrraş-ı camii diye kayıtlanması buraya küçük bir cami eklendiğini düşündürür. Ayvansaraylı Hüseyin Efendi, Hadikatü'l Cevami'de Hâkim Çelebi Mescidinin bu zaviyenin içinde olduğunu ifade eder (Erzi, 1987). Süleymaniye Vakfının 1585-86 tarihli bilançosunda Zaviye çalışanları kaleminin ardından Cami çalışanlarının ücreti kayıtlıdır. Bu bilgi Caminin vakfın ilk zamanlarında eklendiğini düşündürür (Barkan, 1971)

3.9. Süleymaniye Vakfının Diğer Görevlileri

Süleymaniye Vakfı vazife defterinde görevliler arasında son olarak sebilhane, su yolları ve Büyükçekmece Hanı görevlilerinden bahsedilmelidir. Öncesinde her iki yerinde Vakfiyede yer almadığı söylenmelidir. Vakfın yoklama defterine göre cemaat-i sebilciyan-ı mezkureyn başlığında

biri sebili denen üç vazifeli kayıtlıdır. (Vr.78A). Bunun yanında Vakfın 1585-86 yılları bilançosunun giderler bölümünde *Be cihet-i bahâ-i badya-i hâk berâ-yi sebil der pîş-i bâbhâ-i cami-i şerif der leyali – Ramazan maâ ücreti âb-keşan ve âb-dâdei 358 akçe* denilen bir kayıt yer alır (Barkan, 1971,s.142). Bu erken tarihli bilançonun giderleri arasında sebilin olması ilk yıllardan itibaren varlığına işaret eder.

Süleymaniye Vakfı vazife defterinde ayrıca Büyükçekmece’de olduğu belirtilen Hanın görevlileri kayıtlıdır. İslam Ansiklopedisi’nde Büyükçekmece Kervansarayı maddesinde İstanbul’dan batıya uzanan yerde Kurşunlu Han olarak bilinen bir han olduğu yazar. Mimar Sinan eserlerinin listelendiği Tuhfetü’l-mimarîn ve Tezkiretü’l-ebniyede ismi geçen han muhtemelen Kanuni Sultan Süleyman döneminde ve Sinan tarafından yapılmıştır (Eyice, 1992). Vakfın 1585-86 yılları bilançosunun gelirlerinde Büyükçekmece’deki Hanın önündeki sundurma ve mahzenin on bir aylığına 990 akçeye kiralandığı ve bitişiğindeki mahzene iki bin akçe icare-i muaccele bedeli ödendiği yazar (Barkan, 1971). Süleymaniye Vakfı yoklama defterinde burada görevli hademelerin ücretleri muhdes-i mukarrer notuyla kayıtlıdır. Han temizliğinde kullanılacak eşya için ayrılan günlük iki akçe bunlara dahildir (Vr.80A-B).

Tablo 10: Süleymaniye Vakfı Yoklama Defterinde Diğer Görevliler ve Maaşları (Akçe)

Kişi Sayısı	Görevi	Günlük Yevmiye Bedeli	Günlük Et bedeli	Aylık Toplam
3	Sebilhane vazifelisi	18	0	540
61	Râh-ı Âb Topluluğu	234,5	0	7.035
4	Han görevlileri	11	0	330
24	Ferraş-Bevvab-Meremmetler ¹	86	12	2.940
92		349,5	12	10.845

Kaynak: BOA EV-EV.HMH.d.1178, Vr.78A, 79-A-B, 80A-B, 87A-B, 88A-B

Not 1: Bu üç grubun çalışanları yoklama defterinde görevlerine göre kayıtlanmıştır.

3.10. Süleymaniye Vakfında Gelir Fazlasından Maaş Bağlananlar

Süleymaniye Vakfında son bir grup vakfın gelir fazlasından kendilerine maaş bağlanan zevâid-horlardır. Vakıfta bilfiil görev yapmayan zevâid-horların tahsisatları bir tür sosyal yardımdır. Osmanlı vakıflarında özellikle sultan ve vüzerâ vakıflarında görülen bu uygulamada üst düzey görevlerden emekli olmuş ya da tayin bekleyen kişilere, hasta ve yoksullara düzenli maaş bağlanmış, destek olunmuştur. Vakfiyelerde olmayan bu ödemelerin kaç kişiye yapılacağı ve maaşları vakfın mali durumuna göre değişmekteydi.

Süleymaniye Vakfının bilançolarında yapılan çalışmalar zevâid-hor uygulamasının farklı zamanlarda farklı şekiller aldığı gösterir. Mesela Vakfın 1585-86 yılı bilançosunda altı gruba ayrılan zevâid-horlara ödenen yıllık 935.164 akçeydi. Bunların ilk grubunda, mevali-yi izam cemaatinde olanlar kadı ve kazasker gibi görevlerde bulunmuş kişilerdi, ortalama yevmiyeleri 100 akçe civarındaydı. Diğer bir grupta mevali-zadegan denilenler genellikle çelebi unvanlılar, sadat ve meşayih grubundakiler seyyid, şeyh gibi unvanı olanlardı. Çeşitli kesimlerden halife, kâtib, hammami gibi birbirinden farklı meslekleri icra edenler süleha-i müteferrika grubunda, sipahiler kendi içlerinde ve fakir kadınlar havatin grubunda yazılmıştı. Vakfın bilanço kayıtlarına göre bunların yevmiyesi 1-55 akçe arasındaydı (Barkan, 1971).

Tablo 11: Süleymaniye Vakfının XVI. Yüzyıl Bilançolarında Vazifeliler-Zevâid-horlar ve Maaşları (Akçe)

Bilanço Yılı	1587	1588	1589	1590	1591	1592	1593	1594
Vazifeli Sayısı	939	917	957	956	936	948	942	948
Vazifelilere ödenen	1.077.255	1.310.746	1.336.230	1.242.820	1.244.250	1.491.156	1.270.361	1.233.370
Zevâid-hor sayısı	204	240	261	260	268	288	292	296
Zevâid-hora ödenen	809.957	969.433	1.287.867	1.237.173	1.203.978	1.326.730	1.264.934	1.214.383

Kaynak: Orbay, 2011, s.133 – Tablo asıl kaynaktan ilgili başlıkların seçilmesiyle hazırlanmıştır.

Yukarıdaki Tablo 11’de görüleceği üzere on altıncı yüzyıl boyunca zevâid-horların sayısı ve ödemeleri artıp, azalmıştır. 1653 yılında en üst düzeye ulaşan ödemeler 286 kişi için günlük 5.421 akçe, yıllık yaklaşık 2 milyon akçedir. 1661 yılı hesaplarında sayısı 180’e, yevmiyeleri 5 akçeye indirilmiştir. 1663 yılında zevâid-horan türü ödemelere son verilen Süleymaniye Vakfında bu tür maaşlar duagûyan kadrosunda ve maaş ödemeleriyle göstermeye başlanır. Bu yılın bilançosunda duagûyan denilen 80 kişiye ödenen günlük sadece 750 akçedir (Güran, 2006).

Öte yandan yapılan değişiklik ve müdahalelere karşın Vakfın zevaid-hor ödemeleri zaman içinde artmaya devam eder. Bu çalışmada incelenen Süleymaniye Vakfının 1702 yılı vazife yoklama defterinde cemaat-i duagûyan-ı evkaf-ı muhdesat-ı mezkureyn başlığında kayıtlı 162 duagû vardır (Vr.82-B). Başlıktaki muhdesat ifadesi bu maaşların sonradan tayin edildiğini gösterir (Vr.82-B). Yoklama kayıtlarına zevâid-horlara ödenen en düşük yevmiye 2 akçe, en yükseği 25 akçedir. En yüksek yevmiyenin öndendiği üç kişi Mevali Mehmed Efendi, İmam-ı evvel Mustafa Efendi, Hatib-i Zaviye-i Sivasi Ömer Efendi’dir. Bunun ardından Nakşi şeyhi İbrahim Efendi, Bayrami şeyhi Mustafa Efendi, Kirmasti Medresesinden Dervişzade Ahmed Efendi, Mustafa Efendi’nin azadlı kölesi, mutakası, Aişe Hatun, Seyyid Muhammed Efendi gibi unvanları olan kişilere günlük 20 akçe ödenmiştir.

Şeyh, hafız gibi unvanı olanların her zaman yüksek bir yevmiye aldığı düşünülmemelidir. Ancak yoklama defterindeki uzun duagûyan listesinde görülen bu tür görevlerde olanların, bunların ailesinden gelenlerin, azadlı kölelerinin, şeyhlere bağlı bazı kimselerin, seyyid unvan taşıyanların çoğunluğu oluşturduğudur. Bunun yanında efendi, halife gibi unvanı olan, isminin yanına ulema sıfatı yazılmasından ilmiye sınıfından olduğu anlaşılan ve talebe-i ilim denilen çok sayıda öğrenci zevâid-horlar arasındaydı. Bunun dışında ismine an suleha sıfatı, ailesinin ismi ya da meslekleri eklenmiş kişilerde vardır. Süleymaniye Vakfının 1702 yılı yoklama defterinde duagû kadrosundakilere ödenen günlük 1.624 akçe ve yıllık 584.640 akçedir. Bu, Vakfın tüm çalışanlarına ödediği yıllık meblağın %23,6’sıdır. Vakıf en yüksek maaş ödemesini bu grupta olup aslında gelir fazlasından bir iş yapmadan maaş alanlara yapmıştır.

4. Sonuç

Bu çalışmanın amacı Süleymaniye Vakfının kuruluşundan 1702’ye kadar geçirdiği 145 yılı vakıf ve çalışanları yönüyle değerlendirmektir. Böylece Osmanlı Devleti’nde önemli bir istihdam kurumu olan vakıfların istihdam edici özellikleri ortaya konulmak istenmiştir. Çalışmanın kaynağı Osmanlı Arşivinde Evkaf-ı Haremeyn Muhasebe Defterleri (EV.HMH.d) arasında 1178 numarayla

kayıtlı ciltteki Süleymaniye Vakfına ait bir vazife yoklama defteridir. Buna göre vakıf 1702 yılında 1.018'si vazifeli, 162'si zevâid-hor toplam 1.180 kişiye günlük 6.885 akçe, yıllık 2.478.600 akçe ödemiştir. Defterin kayıtlarını Vakfiye ve muhasebe defterleriyle karşılaştırdığımızda görülen, Vakfın kuruluşundan itibaren çalışan sayısının dinamik bir yapısının olduğu, ihtiyaca binaen bazı çalışanların sayısı arttırılırken, bazılarının azaltılabildiğidir. Bunun yanında Vakfın bünyesine çeşitli kurumların katıldığı – ilhak – ve mevcut bazı tesislerin genişletildiği, dolayısıyla Vakfa padişahın izniyle – bâ-ferman-ı âli – yeni kadrolar tahsis edildiği – muhdes – anlaşılmaktadır. Ayrıca bu süreçte maaş yanında verilen bazı aynı ödemeler nakde çevrilmiş, fiyat artışları karşısında bazı ödemelere zam yapılırken kimi vazifeler bir veya birkaç kişide birleştirilmiş, özellikle Vakfın gelir fazlasından gelir bağlanan zevâid-horlara karşı zaman, zaman ciddi müdahaleler yapılmıştır. Bunların detaylarına girmeden önce Süleymaniye Vakfının hangi gruptan kişilere ne ücret ödediğini gözden geçirelim.

Vakfın çalışanları içindeki en yüksek yevmiye mütevelliyeye ödenen 100 akçedir. Bunun ardından yevmi 60'şar akçe ile dört medrese müderrisine ve yevmi 50 akçe ile darü'l hadis müderrisine yapılan ödemeler gelir. Ancak yapılan çalışmalar Vakfiyede müderrisler için belirlenen günlük ücretlerin her zaman sabit olmadığını, müderrisin bilgi ve tecrübesinin ücretleri arttırdığını ortaya koymuştur. Müderrislerden sonra Vakıf en yüksek yevmiyeleri Cami-i şerif kadrosunda görevli hatib (yevmi 45 akçe) ve vaize (yevmi 40 akçe), ayrıca Hastane başhekimine – ser-etibba – (yevmi 40 akçe) ödemiştir. Cami-i şerifte halka açın dersler veren dersi-âmın ve Hâkim Çelebi Zaviyesi şeyhinin yevmiyesiye 30'ar akçedir. Diğer bir grupta Vakfın baş kâtibine, Tıb Medresesi müderrisine, İmaret şeyhine, Cami-i şerif imamlarına, burada ders veren mesnevi-hana ödenen günlük ücret 20'şer akçedir. Yani Vakfın idarecileri, müderrisleri, hukukçuları ve diyanet görevlileri arasında eğitim ve donanımlarıyla öne çıkanlara ödenen yevmiyeler 20-60 akçe arasındadır. Bunların tamamının efendi unvanı taşıyanlardır.

Öte yandan vazife ödemelerinde Süleymaniye Camii kadrosunda olmanın ayrıcalık sayıldığı, aynı görev için Vakfa bağlı diğer camilerde farklı ücretler ödendiği anlaşılmaktadır. Mesela Cihangir Camii imamına ödenen günlük 10 akçe, Abdi Subaşı Camiinin imamına ödenen 4 akçedir. Yukarıda sayılanlar dışında Dârü'sşifada görevli medrese eğitimi iki doktora 10 ve 15 akçe, cerrah, göz doktoru, eczacılık gibi işleri olan sağlık çalışanlarına 3-6 akçe, eğitim alanında Mekteplerde görevli öğretmen – muallim – ve yardımcısına – halife – 3-8 akçe arasında yevmiyeler ödenmiştir. Ayrıca Vakfın tesislerinde temizlik, tamir bakım işlerinde olanların yevmiyeleri 2-10 akçe arasında, duagü kadrosunda olanların yevmiyeleri 1-7 akçe arasında değişiyordu.

Süleymaniye Vakfında en yüksek maaş bütçesi olan kurumlar sırasıyla; medreseler, cami-i şerif ve türbelerdir. Vakfiyesine göre Tıb Medresesi dahil altı medresesi olan Vakfa yoklama defterinde görüldüğü üzere beş medrese daha eklenmiştir (Tablo 3). Buna göre on bir medresede görevli 118 kişiye ödenen yevmiye toplamda 689 akçedir. Yevmiye ödemelerine medreselerin ve yoklama defterinde imaret kaleminde gösterilen suhtegân medresesinin yemek bedeli 763,5 akçe dahil edildiğinde kuruma ödenen günlük toplam 1.452,5 akçedir. Ardından gelen Cami-i şerif kadrolarındaki 302 kişiye günlük 1.211 akçe ve türbelerde görevli 269 vazifeliye günlük 604,5 akçe ödenmiştir. Maaşa ek yapılan ödemeler bu tutarlara dahildir.

Vakfın on yedinci yüzyılda ödemeler kaleminde yaptığı önemli bir değişiklik İmaret mutfağına et alımına son verilmesi üzerine lahm-ı baha ve baha-i taam adıyla bazı vakıf çalışanları ve kurumlara et bedeli ödemeye başlaması, masraflarını sabitlenmesidir. Süleymaniye Vakfı yoklama defterine göre Cami-i şerif ve Mekteb görevlilerine günlük 75 akçe, İmaret ve Tabhanedelilere 45 akçe, Dârüşşifâdakilere 28 akçe ödüyordu (Tablo 1). Vakfın tamamında bu kalemden ödenen günlük 188 akçeydi. Buna medreselere ve zaviyeye ödenen toplam yemek bedeli 830 akçe dahil edildiğinde görülen Vakfın günlük 1.018 akçeyi (yıllık 366.480 akçe) çalışanlara ek ödeme türünde yaptığıdır (Tablo 1). Ancak yoklama defterinde görülen bu tür ödemelerin Vakfiyede belirlenmiş kadrolara ödendiği, duagû kadrosundakilere çoğunlukla yapılmadığıdır. Kişinin konumuna göre değiştiği anlaşılan bedel günlük 1-2 akçe civarındadır.

On yedinci yüzyıldaki fiyat artışlarının vakıf çalışanları açısından bir sonucu harcamalar arasında çalışan ücretlerinin payının küçülmesidir (Güran, 2006). Bunun sebebi artan fiyatlar karşısında Vakıf çalışanlarının sadece bir kısmına zam yapılmasıdır. Oysa önemli gider kalemlerinden duagûların ve hademelerin ücretinin sabit kaldığı görünmektedir. Vakıf vazife defterine göre buradaki görevlilerin büyük bir kısmı, 612 kişi, sadece bu iki gruptandı ve bunlara günlük 1.531 akçe ödeniyordu. Vakfın yevmiesine zam yaptığı vazifeler hatib, vaiz, imam, ser-etıbba, kâtiblik gibi belli vasıfları gerektiren görevlerdi. Mesela Cami-i şerif vaizinin yevmiesi 15 akçeden 40 akçeye, Vakıf baş kâtibinin yevmiesi 10 akçeden, 20 akçeye, Hastane başhekiminin – ser-e-tıbba – yevmiesi 30 akçeden 40 akçeye çıkarılmıştır.

Öte yandan maaşına zam almayan görevler için bir çözüm yolu olarak birkaç görevin bir kişide birleştirildiği, böylece yevmiesinin arttırılması için bir çözüm yolu bulunduğu anlaşılmaktadır. Mesela Cihangir Camiinin imamı (yevmi 11 akçe), halife-i mektebi (yevmi 5 akçe), Yasin-hânı (yevmi 3 akçe) ve Amme-hânı (yevmi 3 akçe) Hafız Mustafa isimli bir kişidir ve günlük yevmiesi 22 akçeye yükselmiştir. Ne yazık ki kalabalık duagû kadrolarında kayıtlarda belirtilmedikçe böyle görev birleştirmeleri anlaşılamaz. Böyle bir örnekte Hürrem Sultan Türbesinde eczahânlık yapan Abdülbaki'nin isminin sonunda hâtib-i zaviye-i Hâkim Çelebi eklenmesi aynı anda en az iki görevinin olduğunu açıkça gösterir (Vr.69B).

Süleymaniye Vakfı yoklama defterindeki çalışanları Vakfiyesiyle ve 1585-86 yılları muhasebe defteriyle karşılaştırdığımızda görülen bünyesindeki tesislerin artıp, genişlediği buna mukabil yeni kadroların tahsis edildiğidir. Vazife yoklama defterinde kimlere sonradan kadro verildiğini gösteren kayıtlara eklenen muhdes-i mukarrer notudur. Vakfın icmal defterinde ayrıca buraya muharrir tayin edilen (İstanbul kadısı) Dıhki Efendi'nin ferman-ı âli ile kadro ihdas edilenlerden hizmetine gerek olanları muhdes-i mukarrer kıldığı yazılıdır. Muhtemelen yoklama defterindeki kayıtlara ilgili notun düşülmesinin nedeni bu durumdur. Oysa kadrosu Vakfiyeyle belirlenenler-beher şart-ı vakıf – için böyle bir durum söz konusu değildir.

Vakfın yoklama kayıtlarındaki anlaşılan yeni kadroların açılmasında vakfa ilhak edilen medrese ve camilerin etkili olduğudur. Zira Vakfa sonradan katılan medreselerin (Tablo 3) ve camilerin (Tablo 8) kadrosunda olanların hemen tamamı sonradan tayin edilenlerdir. Mesela mülhak camilerden Kara

Bali Camiinin kadrosundaki dört kişi için 1585-86 yılları bilançosunda ödenen 14 akçedir. Bu sayı 1702'de yoklama defterinde 13'e çıkmış, bunlara günlük 46 akçe ödenmiştir. Bunun yanında Hâkim Çelebi Zaviyesine ve Darüşşifaya eklenen camilere ihtiyaç gereği hatib, imam, müezzin kadroları ihdas edilmiştir. Süleymaniye Vakfında ayrıca dersi-âm, mevlid-han, hattat gibi vakıf kurumların zamanla artan işlevleri sonucu belirlenen kadrolar dikkat çekicidir.

Vakfın tesislerinin genişlemesi sonucu muhdes kadrolar arasında öne çıkanlar kâtibler ve hizmetlilerdir. Gerçekten kayyım, ferraş, siraci, bevvab gibi görevleri yapanların arasında birçok muhdes-i mukarrer notuyla kaydedilmiş çalışan vardır. Bunun dışında Süleymaniye Vakfîyesinde su yolları işçileri – râh-ı âbb-, tamir görevlileri – meremmeti – gibi kadroların ihtiyaç duyuldukları açılması belirtildiğinden durumları esnek bırakılmıştır. Vakfın yoklama defterinde görülen bu işleri yapanların muhdes başlığında gösterildiğidir.

Süleymaniye Vakfı ücret ödemeleri için son olarak Vakfın gelir fazlasından maaş bağlanan zevâid-horlardan bahsedilmelidir. Vakıflardan sosyal yardım niteliğinde gelir bağlanan zevâid-horlar vakfiye şartlarından değildir. Dolayısıyla bunların ödemelerinde vakfın gelir durumu ve dönemin devlet politikası belirleyicidir. Süleymaniye Vakfının 1585-86 yılları bilançosunda döneminde üst düzey devlet mensuplarından, kimsesiz kadınlara dört farklı gruptan zevâidlere günlük 1-100 akçe arasında ödemeler yapıyordu. Bu defterde 188 kişi olan zevâid-horların sayısı 1590'da 260, 1653 mali yılında 286 kişiye yükselmişti. Vakıf 1663'te zevâidhor ödenmelerine son vermiş, bu grupta olan 80 kişi duagûyan kayıtlanmış, bunlara günlük 750 akçe ödenmiştir.

1702 yılında Vakfın yoklama defterinde görülen bu kadronun sayısının yeniden artarak 162'ye çıktığı ve günlük 1.624 akçe ödendiğidir. Sadece bu kalemdeki ödemeler Vakfın tüm çalışanlarına ödediği yıllık meblağın %23,6'sıdır. Vazife defterinde cemaat-i duagûyan-ı evkaf-ı muhdesat-ı mezkureyn başlığında kayıtlı bu kişiler arasında başta ilmiye sınıfı mensupları ve öğrencileri olmak üzere şeyh, hatib, vaiz gibi diyanet görevlileri, çeşitli tarikatların müritleri, hafız, seyyid gibi dini unvanları olanlar veya bunların aileleri öne çıkanlar kayıtlıdır. Aynı profil görevi cami ve türbelerde dua okuyan duagû kadrosundakiler içinde geçerlidir.

Kaynakça

ARŞİV KAYNAKLARI: BOA EV-EV.HMH.d.01178 – 00019 – 00050 – 00051 – 00052 – 00053 – 00054 – 00055 – 00056 – 00057 – 00058 – 00059 – 00060 – 00061 – 00062 – 00063 – 00064 – 00065 – 00066 – 00067 – 00068 – 00069 – 00070 – 00071 – 00072 – 00073 – 00074 – 00075 – 00076 – 00077 – 00078 – 00079 – 00080 – 00081 – 00082 – 00083 – 00084 – 00085 – 00086 – 00087 – 00088 – 00089/B

Altun, A. (1993). Cihangir Camii. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 7, 539-540.

Akgündüz, A. (1996). *İslam hukukunda ve Osmanlı tabibatında vakıf müessesesi*. (2.Baskı). İstanbul: OSAY.

Arslantürk, H. A. (2012). *Turhan Valide Sultan Vakfîyesi*. İstanbul: Metamorfoz Yayıncılık

Baer, G. (1983). Women and waqf: an analysis of the Istanbul tahrîr of 1546. *Asian and African Studies*, 17, 9-27.

Barkan, Ö. L. (1963). İmaret sitelerinin kuruluş ve işleyiş tarzına ait araştırmalar. *İktisat Fakültesi Mecmuası*, 23(12), 239-296.

- Barkan, Ö. L. (1971). Süleymaniye Camii ve İmaretinin tesislerine ait yıllık bir muhasebe bilançosu 993/994 (1585/1586), *Vakıflar Dergisi*, 9, 109-161.
- Barkan, Ö. L. (2000). Fatih Camii ve İmaretinin tesislerinin 1489-1490 yıllarına ait muhasebe bilançoları. H. Özdeğer (Haz.), *Osmanlı devletinin sosyal ve ekonomik tarihi-Osmanlı devlet arşivleri üzerinde tetkikler-makaleler* 2, (s.1093-2000). Dilek Ofset.
- Başoğlu, T. (2012). Vazife, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 42, 579-581.
- Bozkurt, N. (2009). Sarık, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 36, 152-154.
- Çetin, E. (1987). Süleymaniye Külliyesi, *Vakıf Haftası Dergisi*, 5, 95-98.
- Erzi, İ. (Haz.) (1987). *Camilerimiz ansiklopedisi-Hadikatü'l Cevami*, Ayvansaraylı Hafız Hüseyin. İstanbul: Tercüman – Aile ve Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Eyice, S. (1992). Büyükkçekmece Kervansarayı, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 6, 519-520.
- Genç, M. (2014). Klasik Osmanlı sosyal-iktisadi sistemi ve vakıflar. *Vakıflar Dergisi*, 42, 9-18.
- Güran, T. (2006). *Ekonomik ve mali yönleriyle vakıflar: Süleymaniye ve Şehzade Süleyman Paşa vakıfları*, İstanbul: Kitabevi.
- Güvemli, O. ve Güvemli, B. (2016). Osmanlı kayıt kültüründe vakıf muhasebesi ve devlet muhasebe sistemi. *Vakıflar Dergisi*, 46, 9-21.
- İpşirli, M. (1994). Dersîâm. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 9, 185-186.
- Karademir, A. (2017). *İktisadi ve sosyal yönleriyle kethüda Canfeda hatun vakıfları* [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Marmara Üniversitesi
- Kürkçüoğlu, K. E. (1962). *Süleymaniye Vakfiyesi*. Ankara: Vakıflar Umum Müdürlüğü.
- Kütükoğlu, M. (1992). Berat, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 5, 472-473.
- Mülayim, S. (2010). Süleymaniye Camii ve Külliyesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 38, 114-119.
- Necipoğlu-Kafadar, G. (1985). The Süleymaniye complex in İstanbul: an interpretation, *Muqarnas*, 3, 92-117.
- Orbay, K. (2005). Vakıfların bazı arşiv kaynakları (vakfiyeler, şeriye sicilleri, mühimmeler, tahrîr defterleri ve vakıf muhasebe defterleri), *Vakıflar Dergisi*, 29, 27-41.
- Orbay, K. (2011). The Magnificent Süleymaniye owed a debt to the butcher and the grocer, *Belleten*, 75 (272), 87-134.
- Uzunçarşılı, İ. H. (2014). *Osmanlı devletinin saray teşkilatı*. (4.Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu
- Yılmaz, Y. (2005). Osmanlı örgün eğitiminde ve Süleymaniye medreselerinde müderrisler, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14 (14), 93-108.
- Yüksel, H. (2012). Vakfiye, Türk ve Osmanlı tarihi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 42, 467 – 469.
- Zengin, Z. S. (2008). Osmanlılar döneminde yaygın din eğitimi faaliyeti olarak hutbeler. *Ç. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17 (1), 379-398
- Zorlu, T. (2008). Klasik Osmanlı eğitim sisteminin iki büyük temsilcisi: Fatih ve Süleymaniye medreseleri. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 6 (12), 611-628.
- Zorlu, T. (2002). Süleymaniye Tip Medresesi I. *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, 3 (2), 79-124.

THE EMPLOYEES OF THE SÜLEYMANIYE WAQF ACCORDING TO THE ATTENDANCE BOOK: STIPENDS, DUTIES, TITLES

Ayşenur KARADEMİR^{*}

Waqfs, or pious foundations, were the primary institution in the Ottoman daily life. Religious, educational or health services, supplying drinking water for the public, borrowing money with lower interest rates, whatever someone imagines in the social life, all were provided by the waqfs. Although there was no limitation to building one, the sultans and the high-ranking state officials were the only waqf founders to finance massive public projects such as hospitals, soup kitchens, or universities. They are referred as sultanic and vizirate waqf in the related literature and were financially supported by the state when there was a need for income sources.

This study aims to demonstrate the role of the waqfs as an employment institution in daily life in the example of the Süleymaniye waqf in İstanbul, founded by Sultan Süleyman, the first he was also known as the Magnificent Süleyman. It was a massive one during its time with the central mosque, five-theology schools and one medical school, two mausoleums, a pre-school, a hospital, a soup kitchen, and a hospice. In this study, I evaluated the waqf from two archive sources: its waqfiyya or endowment deed and the attendance book of the waqf. According to Ottoman law, each waqf should have had a written waqfiyya at the beginning. It should have specified every detail about the waqf, such as public buildings, income sources and the employees. There is detailed information about them in Süleymaniye waqfiyya, it was officially approved in 1557 by the court, where and how many employees for how much stipend should appoint, what qualifications they should have, and what their characteristics should be. Then I compared the beginning conditions of the employees to the attendance book of Süleymaniye waqf, dated 1702. It has been registered in the awqaf catalogue (EV. HMH.d.1178) at the Ottoman Archives.

The employees in the attendance book were registered according to their offices or their duty. In the Süleymaniye attendance book, there are 53-group employees who were not only worked for the building of the Süleymaniye complex but also for the Cihangir Mosque and its pre-school, a dervish lodge and for a few public buildings of old waqfs which were adopted by Süleymaniye waqf. 1.108 of

* Asst. Prof., Gümüşhane University, Faculty of Economic and Administrative Sciences, Department of Economics, Gümüşhane, E-Posta: ayseurkarademir@gumushane.edu.tr, ayseurkarademir@yahoo.com, ORCID ID: 0000-0001-8620-1695

them were appointed one or more duties in these public buildings, and another 162 were paid from the income surplus of the waqf referred as muhdes duagû in the attendance book. Among the waqf employees, there are three groups, administrates, academics and employees of religious services at the central mosque attracted the attention with their higher stipends and additional payments. For example, the waqf manager, müteveli, was paid a hundred akçe for a day, the highest stipends among all employees. Following him, muderris or professors in theology schools were paid daily from 50 to 60 akçe; the two other administrates, chief physician at the hospital and the head of the soup kitchen, were paid 40 and 20 akçe, respectively. All titled as Efendi in the registers, which means they were madrasah or university trained and members of ilmiyye class..

At this point, it must be said that there were two types of payment for the employees in the Süleymaniye attendance book. Vazife was paid for duties as a daily stipend and meat value as an additional payment. Due to the increased meat prices in the seventeenth century, the waqf ended meat purchasing for the soup kitchen; instead, employees were paid from 1 to 2 akçe daily. However, it did not mean all the employees were paid this addition. Nevertheless, only the ones whose duty was stated in the waqfiyya were able to get this. Even though the duagûs who read short and long parts from Koran in the waqf, were described in the waqfiyya were not paid the meat payment.

Other professional occupations in the Süleymaniye waqf were health and educational professions. In the hospital two doctors, were paid 10-15 akçe daily, two eye-doctor and two surgeons and achemist; were paid between 3 to 6 akçe daily with additional meat payments and pre-school teachers were paid 5 to 8 akçe with additional payments. In addition, there were service people both in the soup kitchen and hospital their duties were described in detail in the waqfiyya. All service employees were paid between 4 to 6 akçe daily. As mentioned earlier, many employees were assigned to read Quran, which was performed at the mausoleums and Süleymaniye mosque. There were a total of 231 in this duty, which probably displayed a very spiritual atmosphere in the public buildings. In the attendance book, they were only paid a stipend, usually 1 to 7 akçe.

This study compared the daily stipends in the waqfiyya to the Süleymaniye attendance book to see if there were any changes. Unsurprisingly stipends of some employees in the first three groups were raised against inflation during the seventeenth century. For example, the preacher's stipend in Süleymaniye mosque was 15 akçe in the waqfiyya instead of 40 akçe in the attendance book. On the other hand, it did not mean the rest was paid the same salaries. The Süleymaniye attendance book revealed that merging some duties made it possible to raise stipends.